

ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК — АВТОР НА СЛУЖБА В ЧЕСТ НА ЙОАН НОВИ СУЧАВСКИ

Боню Ст. Ангелов

В науката е вече утвърдено мнението, че автор на *Мъчение святаго и слаенаго мъченика Йоанна некаго, иже къ Българѣ мъчнешаго са* е Григорий Цамблак.¹ Но позната практика е в старите литератури авторът на житие на даден светец да напише още служба за него и похвално слово. Разбира се, това невиннаги става и невиннаги е задължително. Според мене има известно основание да се мисли, че Григорий Цамблак е автор и на една служба в чест на прославения румънски светец Йоан Нови (Акермански, Сучавски). За наличие на служба на светеца се говори в науката, но тя не се свързва твърдо с името на нашия писател. В капиталния труд на А. И. Яцимирски само е казано: „Около того же времени (1534 г. — Б. А.) неизвестным лицом составлена служба Иоанну Новому и проложное житие, также повторявшие целиком выражения из „Мучения“ Цамблака и бравшие еще факты из него же. Служба пока не издана и известна по трем рукописям молдавского происхождения.“² Две години по-късно той е склонен да приеме румънския монах Теодосий за автор на службата, който е написал и похвално слово за Йоан Нови. Яцимирски пише: „Можно думать, что Теодосию принадлежит и служба Иоанна Нового вместе с проложным житием, так как в рукописях до 1534 года нам встретилась только молитва ему.“³ Яцимирски знае службата по три ръкописа: ръкопис от 1574 г., № 81 от сборката на Ундолски (Москва—ГБЛ); ръкопис от XVII в., съхраняван в Академичната библиотека — Ленинград, № 25 от сборката на самия Яцимирски; ръкопис от 1655 г. на Базилианския манастир в Сучава. И след като посочва руски преписи на канона за сучавския мъченик (стр. LXXII—LXXIII), Яцимирски още веднъж обобщава: „Но приписывать составление службы Григорию Цамблаку (срв. Н. Дурново „Русская беседа“, 1895, I, стр. 151), повторяем, у нас нет никаких оснований. Если в каноннике XVI и XVII вв. собр. В. Ундольского № 104, л. 378 „краегранесіе въ богородичнахъ“ и дает имя какого-то „Григоріе“, то идентичность последнего с Цамблаком доказать трудно. Можно допустить, пожалуй, что ему принадлежат „стихи“ Иоанну (Нач. Новоявленный мученикъ, блаженне Іоанне и т. д. ...; но отсутствие рукописей с полной службой до 1534 года — факт, много говорящий в пользу нашего предположения“ (стр. LXXIII).⁴

¹ П. Русев — Ангел Давидов, Григорий Цамблак в Румъния и в старата румънска литература. София, 1966; К. Мечев, Григорий Цамблак. София, 1969, стр. 123—150. Изолирано и неаргументирано е схващането на В. Ст. Киселков (Проуки и очерти по старобългарска литература. София, 1956, стр. 256—258), според когото това съчинение е писано „едва след 1432 г.“.

² А. И. Яцимирский, Григорий Цамблак. СПб, 1904, стр. 457; 461—462.

³ А. И. Яцимирский, Из истории славянской проповеди в Молдавии. Памятники древней письменности и искусства, ч. CLXIII. СПб, 1906, стр. LXXI—LXXII.

⁴ Впрочем ето и думите на самия Н. Дурново: „По нашим, т. е. по русским сведениям Григорий Цамблак, до избрания на митрополию киево-литовскую, был игуменом сербской Дежанской лавры, но по общему мнению румынских писателей он был игуменом Нямецкого

У нас П. Русев и А. Давидов приемат изцяло мислите на Яцимирски, изказани в началото на века, без да привеждат нови извори и съждения: „По същото време, пак в Молдавия, бива написана служба на Йоан Нови, известна в три преписа. Тя също е била съставена въз основа на Цамблаковия текст.“¹

Такова е засега научното състояние на въпроса за авторството на службата в чест на мъченика Йоан Нови Сучавски. В същност възприето е схващането на Яцимирски, изказано в най-общ план, без изяснение на конкретни факти, говорещи против авторство на Григорий Цамблук. Ясно е, че този въпрос подлежи на преразглеждане и преоценка. Макар и твърде накратко, понеже не разполагам с ръкописен текст на службата (все още неиздадена научно по някой неин препис), искам да поставя отново този въпрос с оглед да се дирят нови факти, да се изнесат нови съображения, които биха допринесли за неговото успешно разрешение, като се потвърди или окончателно се отхвърли тезата за авторство на Григорий Цамблук.

Може би Дурново е първият славянски учен, който в печата се изказва положително, че Григорий Цамблук е автор на службата. Трябва да кажа обаче, че такова схващане са имали десетилетия преди него А. З. Горски и К. Невоструев, знаменитите описвачи на славянските ръкописи в сбирката на Московската Синодална библиотека. За съжаление обаче тяхното мнение става научно достояние много късно — едва през 1917 г., когато благодарение грижите на П. А. Лавров бива издадена част втора от том трети на тяхното „Описание славянских рукописей Московской Синодальной библиотеки. Отдел третий. Часть вторая“ (Москва, 1917). Тук именно, предавайки съдържанието на руски ръкопис от XVI в. (служба на руски и южнославянски светци), № 485 (677), под 2 юни отбелязват, че на листове 719—734 е поместено: Служба стго Іоана новаго. И добавят: „Служба таже, что в печ. Минее. О каноне замечено, что краегранесие его: Новому мчнику новѣ приношѣ хвалу. Въ богородичнѣ же Григоріе. Действительно первые слова хорошо выдержанные в тропарях канона, а последнее: Григоріе — в богородичнах. Этот Григорій, творец канона, должен быть известный Григорій Цамблук, составивший сказание о страданиях сего мученика“ (стр. 186; подчерт. Б. А.).

Вярно е, Горски и Невоструев определено говорят, че Григорий е автор на канона, но от думите им също може да се приеме, че те изобщо считат цялата служба за негово дело.

Втори препис на канона с името на Григорий Цамблук имаме в руски ръкопис № 104 от сбирката на Ундолски (Москва—ГБЛ), от XVI—XVII в., известен и на Яцимирски. Канонът е на л. 378—383 с акростих: „Новоявленъ мученикъ, блаженне Иоанне“, а в богородичните стихирѣ е означено името Григоріе.²

Тук ще известя за още един препис на службата, в чийто канон се среща името на Григорий Цамблук. Става дума за препис, намиращ се в ръкописен празничен миней, XVI—XVII в. (Москва — Държавна библиотека „Ленин“, ф. 178, Музейна сбирка, № 3308). Службата е на л. 46—55, а канонът заема листове 50—55: Канонъ ... н стѣм на н, еможе краегранесие: Новому мчникѣ новѣ приношѣ похвалѣ. В богородичнѣ: Григоріе.

Впрочем кое дава основание да се мисли, че службата или в краен случай поне канонът е писан от бележития старобългарски писател Григорий Цамблук?

Пантократорова (т. е. Вседержителя) монастыря (...) в Молдавии, был истый румын и составил между прочим службу св. Иоанну Новому Сочавскому, мощи которого почитают открыто в соборной церкви в Сочаве (память 2 июня (*)) (Н. Дурново, Григорий Цамблук, митрополит киевский, сп. Русская беседа, I, Москва, 1895, кн. 1, стр. 151).

¹ П. Русев — А. Давидов, Григорий Цамблук, стр. 59.

² Славянорусские рукописи В. М. Ундольского. Москва, 1870, стр. 122.

1. Разбира се, на първо място трябва да поставим наличието на името *Григоріе* в краегранесието на богородичните стихирѣ, дето изрично е казано: *Въ бѣгородничѣ же: Григоріе*.¹ Посоченото име *Григоріе* изцяло съответствува на началните букви на славянския текст на богородичните стихирѣ, което е доказателство, че канонът е оригинално славянско произведение, а не преводно. Защото в преводните служби само се превежда мисълта на краегранесието, без да има реално покритие с началните фрази на стихирѣ в отделните песни. При такова положение най-естествено е да считаме, че означеният *Григоріе* не е никой друг освен Григорий Цамблак. Толкоз повече, че той пише за светеца Йоан Нови и друго, специално съчинение, разказ за живота и страданията му. Старите славянски литератури (българска, сръбска, руска) и румънската литература не познават друг активен и даровит книжовник, носещ името Григорий. А канонът разкрива тъкмо такъв книжовник, показващ близост по стил и език с творчеството на Григорий Цамблак. Впрочем и Яцимирски е склонен да приеме, че поне канонът на службата е от нашия писател, като пише: „Можно допустить, пожалуй, что ему принадлежать „стихи“ Йоанну (Нач.: Новоявленный мученик, блаженный Иоанне и т. д.)“.

2. Такова внимание заслужава и първата част на краегранесието на канона, дето четем: *новоу мѣнѣю новъ приношѣ хвалѣу*. За тази част на акростиха Горски и Невоструев също отбелязват: „Действительно первые слова хорошо выдержаны в тропях канона“. Тази подробност определено подсказва, че канонът не е преводно, а оригинално славянско дело. Да обърнем внимание и на някои думи в акростиха, в който става дума за нов мъченик (*новоу мѣнѣю*); за този нов мъченик авторът сътворил нова похвала (*новоу приношѣ хвалѣу*). Този нов мъченик е Йоан Сучавски; той е нов за съвременниците на неговото прогласяване за светец на румънската църква. Той не може да бъде нов за църковни и книжовни дейци век и половина по-късно (1534), както приема Яцимирски, когато вероятно, според него, службата в чест на светеца била съставена от монаха Теодосий.² Възниква въпрос — до това време как е бил прославян светецът Йоан Нови (Сучавски или още Акермански), чиито мощи били пренесени в Сучава през 1402 г. Ако не в същата година, нима малко по-късно за него вече не е била написана специална служба, прославяща толкова почитания румънски светец? В науката се приема, че тъкмо по случай пренасянето на мощите през 1402 г. в Сучава „Григорий Цамблак е прочел или произнесъл съчинението си (става дума за мъчението — Б. А.) пред гражданите на молдавската столица. Началото на творческата му работа обаче трябва да се отнесе към август 1401 г. ... Тогава Цамблак чува за своя бъдещ герой, навярно вижда мощите му и научава легендите за неговия мъченически подвиг и за „чудесата“, станали подир смъртта му.“³ Всякак по-близо до истината ще бъдем ако приемем, че както мъчението, така и службата, респ. канонът, в чест на Йоан Нови ще са били написани по повод пренасянето на мощите или наскоро след това.

3. Съдържанието на службата показва близост с разказа-мъчение за Йоан Нови. Това е естествено и е посочено в науката. Но тук близост има и във фразата, в стила, напомнимъ твърде много за пищия и богат стил на Григорий Цамблак, леко боравещ с речта.

¹ И други книжовници от XIV—XV в. означават името си в богородичните стихирѣ; изглежда, че тогава е зачестила тази практика. Например в канона на своя служба за Богородица цариградският патриарх Филотей е посочил: *Въ бѣгородничѣхъ же къ Филоѣево* (вж. Горский и Невоструев, Описание рукописей Синодальной библиотеки, III, часть II, Москва, 1917, стр. 179, № 374). Вж. още: И. А. Бычков, Каталог собрания Буслаева, СПб, 1897, стр. 113; Н. Никольский, Описание рукописей Кирилло-Белозерского монастыря, СПб, 1897, стр. 275—276.

² В похвалното си слово Теодосий изрично обръща внимание: *Иоаннъ много времени въ прѣкы прѣшествіе новѣи нареченъ, въ истинѣхъ новѣхъ помыслѣхъ* (Яцимирский, Из истории..., стр. 88).

³ П. Русев и А. Давидов, Григорий Цамблак, стр. 60.

Засага сравненията правя по руско издание на службата от 1893 г., дето безусловно ще има промени не само в съдържанието, но и във фразата.¹

По-специално внимание заслужават и някои изрази в канона, като например: *перскаго пострадателя вси ѿ ѿианна сѣтлаго хрѣборника, нынѣ возсѣдшаго; прѣдѣте, мѣченикѣи крѣпцыи вси... вѣнцы похвалѣи похвѣще; о немѣ же содержатсѣ страны сѣверныя; но кодеиленъ мѣникъ... есеиленнѣй на послѣдѣокъ ѿвенаса вси; тѣмже ми подаждѣ слово твою благодатию твою похвѣннѣи ко спѣти по достѣианію; маслина плодѣиленѣа... твоихъ моѣй ѿака нынѣ ѿвенаса и др.*

4. Има изрична вест, че Григорий Цамблак е автор на служба в чест на сръбския крал Стефан Дечански (удушен на 13 ноември 1331 г.). — „То се види из његовог имена у рукописној служби, које је ставио поред акростиха (који је применен у канону) и из карловачког родослова. Цамблак је ову службу саставио по угледу на службу мученицима. Зато се кроз службе Дечански ословљава као великомученик, мученик и блажени.“² Името на автора било отбелязано в ръкопис на Дечанския манастир, № 315/134, л. 12 об. Намирало се пак при канона.

А в Карловачкия родослов, след като се говори за краля и се дава описание на Дечанския манастир по съчинението на Гр. Цамблак — Житие на Стефан Дечански, се добавя: *сѣпка же слоужбѣи ѿго и житіи Григоріи Цамблѣакъ*.³

Сръбският учен Ил. Руvaraц приписва на Григорий Цамблак и една служба в чест на Петка Търновска, за която Григорий написал и специален разказ по случай пренасянето на моштите ѝ от Търново във Видин и Сърбия.⁴

Изнесените вѣсти показват, че Григорий Цамблак е имал склонност към писане на служби; това е косвено свидетелство, че той е автор и на службата в чест на Йоан Нови.

5. Не разполагам с ръкописен препис на службата в чест на Стефан Дечански, поради което тук се привежда казаното за канона в първото печатно издание на службата намираща се в големия сборник на Божидар Вукович, излязъл през 1538 г. във Венеция под наслов „Сѣборникъ“.⁵

За канона е казано: *Канѣи стѣиомѣ, сѣиомѣ краиѣгрансѣи: Нокомѣи мѣникѣи ноѣи8 приношѣи даѣи пѣснь. Въ богородичниихъ же: Григоріе (кода ѿи).* И действително в богородичните тропари изцяло намираме името Григоріе. Другата част на акростиха не се покрива напълно със съответните тропари, понеже издателят не е спазил точно оригинала, а е изпуснал някои тропари, като ги е заменил с други. Самото начало на акростиха има покритие в тропарите (Нокомѣи...).

Издателят е използвал старинен текст на службата за Стефан Дечански, чийто акростих почти се покрива с акростиха в службата за Йоан Нови.

I. Акростих в канона за Йоан Нови: *Нокомѣи мѣникѣи ноѣи8 приношѣи хвалѣи Въ вѣгородична же: Григоріе.*

II. Акростих в канона за Стефан Дечански: *Нокомѣи мѣникѣи ноѣи8 приношѣи даѣи пѣснь. Въ богородичниихъ же: Григоріе.*

¹ Минія мѣсѣиць ѿбнѣи. Кіеѣѣ, 1893, л. 51—кѣ.

² Л. Павловић, Култови лица код срба и македонаца. Смедарево, 1965, стр. 101.

³ Л. Стојановић, Српски родослови и летописи. Гласник, кн. LIII, 1883, стр. 38; А. И. Яцимирский, Мелкие тексты и заметки по старинной славянской и русской литературе. Известия ОРЯС, XI, 1906, кн. II, стр. 302; също в изданието от 1908 г., стр. 159.

⁴ Ђ. Сп. Радојичић, Творци и дела старе српске књижевности. Титоград, 1963, стр. 182.

⁵ Това старинно издание на службата, както и други по-късни издания са останали неизвестни на Яцимирски, иначе той нямаше да пише „кем были составлены служба и проложное житие-неизвестно“ (вж. Известия ОРЯС, XI, 1906, кн. II, стр. 158). За ръкописни преписи и печатни издания на службата вж. Л. Павловић, Култови лица код срба и македонаца, стр. 102.

6. Има и друго пряко свидетелство в полза на Цамблаково авторство за службата в чест на Йоан Нови. Текстът на някои пасажии и тропари в двете служби, на Йоан Нови и Стефан Дечански, по-точно в двата канона, или са почти еднакви, или само представляват известна перифраза. Близостта в текстуално отношение е поразителна, тя е прекрасно и нагледно свидетелство за творческия процес у Григорий Цамблак, което може да ни подсказва, че и други стари книжовници са имали подобен маниер на работа. Тази особеност заслужава да бъде разгледана по-обстойно, защото хвърля интересна светлина върху творческия процес у Григорий Цамблак.

В светлината на изнесените факти наблюдаваме такава последователност — описването живота на даден светец, което Григорий Цамблак прави, естествено го води към написване и служба на съответния светец: Житие на Стефан Дечански — Служба на Стефан Дечански, Житие на Йоан Нови Сучавски — Служба на Йоан Нови Сучавски, Разказ за пренасяне мощите на Петка Търновска — Служба за Петка Търновска. Тази констатация на свой ред дава основания да сметнем, че той ще е автор и на други служби, засега нам непознати, например служба за сръбския крал Лазар, загинал на Косово през 1388 г. в тежко сражение с турците, за когото вероятно Григорий е написал едно прекрасно похвално слово, твърде много напомнящо на неговото похвално слово за Патриарх Евтимий. Но по този много интересен въпрос — на друго място.

Струва ми се, че изнесените дотук факти и съображения дават достатъчно основание да приемем Григорий Цамблак за автор на службата в чест на Йоан Нови (Сучавски). А това означава, че той се свързва още по-здраво с румънската общественост и литература, че се е отзовал своевременно на належаща нужда в живота на румънския народ. Склонен съм да считам, че службата е написана твърде скоро след пренасянето на мъчениковите мощи, ако не и специално за пренасянето. Следователно трябва да се коригира мисълта, че „само едно съчинение на Цамблак — „Мъчение на Йоан Нови Бялградски“ — отразява по-пряко и в по-голяма степен румънската действителност“¹.

¹ П. Русев — А. Давидов, Григорий Цамблак, стр. 56.